

Чеслав МІЛОШ

ГОБІТ – ГЕРОЙ ХХ СТОЛІТТЯ

Звісно, я читав Толкієна в Берклі у 60-х роках. Він був кумиром моїх студентів, і це явище мусило б дивувати, бо тріумф його казки не відповідав настрою тогочасної революції. Бо революція, диво з див, означала визволення від усіляких традиційних стримувань, і, в очах її учасників, була чимось абсолютно радикальним. Провіщенням оновленої землі і нового всесвіту, в чому дуже запевняла червона книжечка геніальних думок вождя Мао. Деякі мої колеги-професори, котрі їздили до Росії, чули там думку росіян щодо подій у Берклі, вона свідчила про їхній жак і обурення: “Якщо ви не застосуєте негайних найгостріших репресивних заходів – пропадете”. Інакше кажучи, ці росіяни дотримувалися тієї ж самої думки, що й, на щастя, нечисленні крайні праві в Америці: “Убивати та вішати”. Проте Америка встояла, а Радянський Союз – розпався.

Толкієн, християнський консерватор, певно що, був здивований успіхом своїх казок у середовищі молоді, патлатої і розгнuzданої, бо, власне, це слово – молодь – означає безтурботну й вільну від гнuzдечки істоту.

Тимчасом революція моральних засад у Берклі схилилася до думки, що соціологія – наука дуже недосконала. У несподіваному виникненні подібних явищ водночас у кількох місцях планети, незалежно від, у кожному випадку різних соціальних причин та умов, скоріше, було подібне до експериментів сучасних фізиків із молекулами, що ніяк не поєднані в просторі, але поведуться таким чином, ніби в якийсь спосіб пов’язані між собою. Спостерігаючи події в Берклі, я думав про теорію Станіслава Мацькевича, який пароксизми в історії людства, війни і революції приписував виникненню плям на Сонці або чомусь подібному.

Толкієн був занурений у міфічне минуле Англії, куди його вели лінгвістичні дослідження. І треба визнати, ніде, мабуть, у Європі ці історії не обросли такою великою кількістю легенд і міфів. Тут не йдеться про богів та богинь, як у середземноморській культурі, а саме про чародійство, ельфів, лісових дивовижних істот, лицарів. Адже для нас і нині живі оповіді про Лицарів Круглого Столу, про чаклуна

Мерліна і його кохання – німфу Вівіану, про Тристана й Ізольду, про все, що можна було б датувати близько 500-м роком після Христа. Толкієн дихає цим минулим, укладає географію країн, що нібито колись існували, перераховує племена істот, що живуть паралельно з племенами людей, і навіть складає строфи мовою ельфів. До речі, на могилі Толкієна в Оксфордї, є напис тією ж мовою ельфів.

Герой Толкієна – це гобіт, або різновид гнома, і переконливо англійського. Він любить сидіти у своїй нірці й пити чай, скоріше, уникає боротьби, але якщо потрібно, ніколи не підведе. Читаючи Толкієна, я звернув увагу на контраст між поведінкою його героїв-гобітів і прийнятими для його читачів нормами. Герой Толкієна гобіт Фродо Багінс, є сенкевичевим лицарем, завжди лояльним і завжди героїчним, тоді як його читачі відчували огиду до війни у В'єтнамі, що вели їхні заповані у мундири й не такі привілейовані товариші. Крім того, курячи маріхуану й “літаючи” після дози ЛСД, у пошукові релігійних знань вони були далекими від релігії, народженої з Біблії, яку, здебільшого, ніколи не читали. Натомість Толкієн у своїй оповіді пише все-таки про боротьбу добра і зла в християнському дусі, і можна сказати, що, як і його приятель К.С. Льюїс, поводить ся далекоглядно, передаючи свої переконання англокатолика не прямо, а залишаючи при собі.

Отож, у чому привабливість цього твору для молодих читачів? Чи не в оповіданнях, дещо подібних до описів Сенкевича: небезпечний похід до тоталітарної країни Мордор нагадав мені подорож степами Скшетуського. Але, звісно, не тільки нарація має тут значення, існує ще таємничість поєднання нібито людської і міфічної історії. І ще одна деталь. Ані Толкієн, ані його герої сексом не цікавляться, це відбилося, як я чув, і на фільмовій версії. Чув також, що реакція публіки на фільм змінюється відповідно до статі: чоловікам подобається, жінкам – ні.

Повісті Толкієна вирізняються на тлі літератури ХХ століття своєю вірністю старосвітським ідеалам і відсутністю песимізму. І є, якщо така річ існує, взірцевою літературою для молоді. Психологічний підхід у повістях ХХ століття призвів до розпаду літературної постаті на суми відчуттів, а також зовсім відсунув героїзм волі на узбіччя. Відбулося це у протиставленні до життя, що на тлі війн минулого століття наповнене прикладами високого героїзму. Роздуми над Толкієном змусили мене в одній зі статей поставити запитання: “Як вийшло, що у літературі ХХ століття єдиною героїчною постаттю стала не людина, а гобіт?”

Переклала з польської Марія КОСИЦЬКА